

Examen HAVO

2008

tijdvak 2
woensdag 18 juni
13.30 - 16.00 uur

economie 1

Bij dit examen hoort een uitwerkbijlage.

Dit examen bestaat uit 30 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 58 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Kunnen we werkloosheid importeren?

In de periode 2000-2005 nam de werkloosheid in Duitsland sterk toe. Duitse economen schreven die stijgende werkloosheid toe aan een daling van het consumentenvertrouwen. Nederlandse economen wezen er op dat de stijgende werkloosheid in Duitsland ook tot meer werkloosheid in Nederland zou kunnen leiden.

In 2000 bedroeg de omvang van de beroepsbevolking in Nederland 7.230.000 mensen waarvan er 270.000 werkloos waren. De tabel laat zien hoe de arbeidsmarkt in Nederland zich in de periode 2000-2005 ontwikkelde.

arbeidsmarkt in Nederland		
personen (indexcijfers: 2000 = 100)		
jaar	vraag naar arbeid	aanbod van arbeid
2000	100,0	100,0
2003	114,0	107,9
2004	115,2	109,1
2005	114,6	110,2

- 1p **1** Bij de stijging van de werkloosheid in Duitsland in de periode 2000-2005 ging het volgens de Duitse economen om ... werkloosheid.
Wat moet op de stippels worden ingevuld?
- conjunctuur
 - frictie
 - seizoen
 - structuur

- 2p **2** Stel dat Duitse werklozen **niet** naar Nederland komen om er te werken.
Leg uit hoe een stijgende werkloosheid in Duitsland dan toch kan leiden tot een stijgende werkloosheid in Nederland.

Gegeven zijn de onderstaande uitspraken over de Nederlandse arbeidsmarkt in de periode 2000-2005.

- 1 In 2000 was het aanbod van arbeid groter dan de vraag naar arbeid.
- 2 In 2000 was het werkloosheidspercentage $\frac{270.000}{7.230.000} \times 100\% = 3,7\%$.
- 3 In 2004 was de beroepsbevolking 1,2% groter dan in 2003.
- 4 In 2005 was het werkloosheidspercentage $114,6\% - 110,2\% = 4,4\%$.

- 3p **3** Geef voor elke uitspraak aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 2

Schaatstoernooi

Een ijsbaan in Nederland mag het wereldkampioenschap schaatsen organiseren. Het toernooi duurt twee dagen: een zaterdag en een zondag.

De vraag naar kaartjes luidt:

$$Q_{V_{za}} = -2.000P + 120.000$$

$$Q_{V_{zo}} = -2.000P + 150.000$$

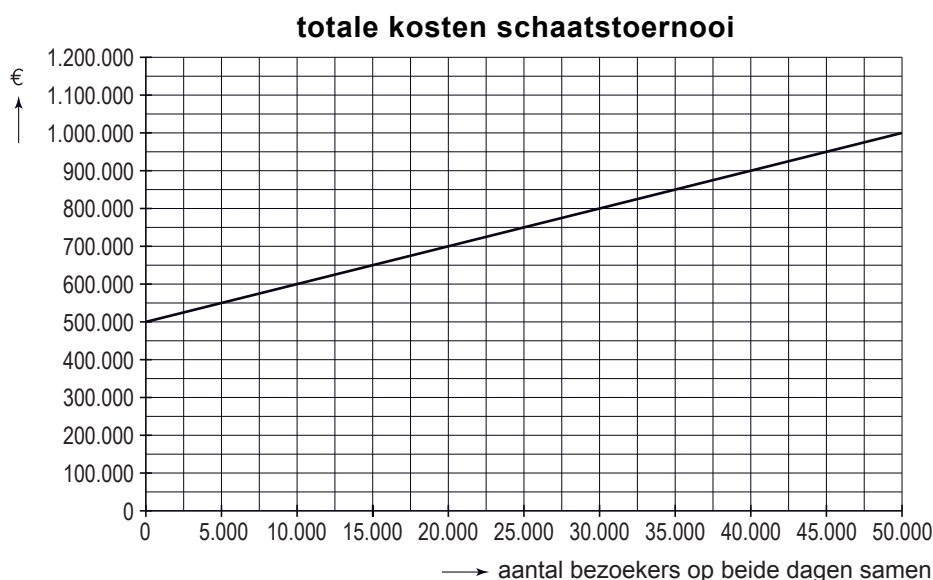
$Q_{V_{za}}$ is de gevraagde hoeveelheid kaartjes op zaterdag

$Q_{V_{zo}}$ is de gevraagde hoeveelheid kaartjes op zondag

P is prijs per kaartje in euro's

De ijsbaan heeft een capaciteit van 20.000 bezoekers per dag. Elke bezoeker heeft een kaartje nodig. Voor beide toernooidagen is de prijs van een kaartje vastgesteld op € 30. Alle beschikbare kaartjes zijn verkocht.

De totale kosten van dit toernooi zijn in de onderstaande grafiek weergegeven.

- 2p **4** Bereken de totale winst die door de ijsbaan met het schaatstoernooi wordt gemaakt.

Bij de vastgestelde prijs worden meer kaartjes gevraagd dan er beschikbaar zijn.

- 2p **5** Bereken bij welke prijs het aantal gevraagde kaartjes op zondag gelijk zou zijn aan het aantal beschikbare kaartjes.

De ijsbaan zou de prijs van een kaartje wel willen verhogen, maar mag dat niet van de nationale schaatsbond. Die vindt namelijk dat ook minder draagkrachtige schaatsfans in staat moeten zijn het toernooi bij te wonen.

- 2p **6** Is de vastgestelde prijs een maximum- of een minimumprijs? Verklaar het antwoord.

Opgave 3

Wie is het duurst uit?

In een land zijn de bestedingen van scholieren van 15 tot en met 17 jaar, onderscheiden naar jongens en meisjes, onderzocht. Een deel van de resultaten staat in de onderstaande tabellen.

tabel 1

artikel	partiële prijsindexcijfers 2007 (2005 = 100)	wegingsfactor jongens (%)	wegingsfactor meisjes (%)
snoep	109,9	7,1	7,1
snacks	104,8	10,6	8,7
frisdrank	96,0	5,7	4,0
alcoholische drank	112,9	12,2	9,0
roken	140,1	4,4	5,2
kleding	104,4	11,8	19,9
uitgaan	117,9	7,0	8,2
cd / dvd	71,3	6,3	5,8
cadeau	104,8	3,4	6,3
cosmetica	110,6	1,2	5,0
brommer	102,1	2,5	1,0
computer	36,6	4,8	0,5
mobiele telefoon	102,2	6,0	8,0
overig	109,9	17,0	11,3
		100,0	100,0

tabel 2

totale prijsindexcijfers 2007 (2005 = 100)	
jongens	103,4
meisjes	106,7
gemiddeld jongens en meisjes	105,1

Een economiedocent legt naar aanleiding van de tabellen de volgende stellingen aan een klas voor.

- 1 Meisjes hebben in 2007 ten opzichte van 2005 door prijsstijging meer koopkracht verloren dan jongens.
- 2 'Cd / dvd' is in 2007 ten opzichte van 2005 meer in prijs gestegen dan 'computer'.
- 3 'Roken' is de bestedingscategorie waaraan scholieren het meeste geld besteden.

2p 7 Geef voor elke stelling aan of deze juist of onjuist is.

De economiedocent legt naar aanleiding van de tabellen aan een andere klas de volgende stellingen voor.

- 1 Als meisjes een groter deel van hun budget aan computers zouden uitgeven, zou hun prijsindexcijfer lager uitvallen.
- 2 In 2007 moet het besteedbare bedrag van jongens 3,4% hoger zijn dan in 2005 om de koopkracht in 2007 gelijk te doen zijn aan die in 2005.
- 3 Meisjes geven evenveel geld uit aan snoep als jongens.

2p **8** Geef voor elke stelling aan of deze juist of onjuist is.

Opgave 4

Allen voor een!

De meeste landen van de Europese Unie (EU) hebben twee btw-tarieven. In die landen vallen luxe goederen onder een hoog btw-tarief en goederen voor eerste levensbehoeften onder een laag btw-tarief. Wat een luxe goed is en wat niet, loopt echter van land tot land uiteen. Ook de hoogte van het btw-tarief laat grote verschillen tussen de landen zien.

btw-tarieven (%) in enkele EU-landen		
	laag tarief	hoog tarief
België	6	21
Denemarken	–	25
Duitsland	7	16
Frankrijk	5,5	19,6
Italië	10	20
Luxemburg	6	15
Nederland	6	19
Oostenrijk	10	20

Een politieke partij in Nederland wil aan deze verwarrende situatie een einde maken en pleit voor de invoering van één btw-tarief van 14 procent in alle EU-landen. In EU-verband kost deze aanpassing de nodige tijd en daarom wil deze partij daarmee beginnen in Nederland.

Een dvd-speler wordt in Nederland als een luxe goed bestempeld. Een bepaald type dvd-speler kost de consument in Nederland in de winkel € 269. Stel dat het voorstel van de politieke partij wordt ingevoerd en dat winkeliers de consumentenprijzen volledig aanpassen aan het nieuwe btw-tarief.

2p 9 Bereken wat de consument dan voor die dvd-speler in de winkel gaat betalen.

In de klas ontstaat een discussie over de invoering van één btw-tarief van 14% in Nederland.

Volgens Joris zullen de consumentenuitgaven aan luxe goederen in Nederland stijgen doordat de vraag naar die goederen prijselastisch is.

Volgens Bo zullen de consumentenuitgaven aan goederen voor eerste levensbehoeften in Nederland stijgen doordat de vraag naar die goederen prijsinelastisch is.

Hieronder staan enkele economische verschijnselen.

- 1 De consumentenprijs daalt.
- 2 De consumentenprijs stijgt.
- 3 De afzet daalt.
- 4 De afzet stijgt.
- 5 De procentuele daling van de prijs is groter dan de procentuele stijging van de afzet.
- 6 De procentuele daling van de prijs is kleiner dan de procentuele stijging van de afzet.
- 7 De procentuele stijging van de prijs is groter dan de procentuele daling van de afzet.
- 8 De procentuele stijging van de prijs is kleiner dan de procentuele daling van de afzet.

- 1p **10** Maak de gedachtegang van Joris af. Geef daartoe aan welke drie van de acht verschijnselen in het onderstaande schema bij a, b en c moeten worden ingevuld.

Het hoge btw-tarief wordt verlaagd.	a	b	c	De consumentenuitgaven aan luxe goederen stijgen.
-------------------------------------	---	---	---	---

- 1p **11** Maak de gedachtegang van Bo af. Geef daartoe aan welke drie van de acht verschijnselen in het onderstaande schema bij d, e en f moeten worden ingevuld.

Het lage btw-tarief wordt verhoogd.	d	e	f	De consumentenuitgaven aan goederen voor eerste levensbehoeften stijgen.
-------------------------------------	---	---	---	--

Buitenlandse winkeliers in het grensgebied met Nederland zijn niet gelukkig met het voorstel om in Nederland als enig land één btw-tarief van 14% in te voeren.

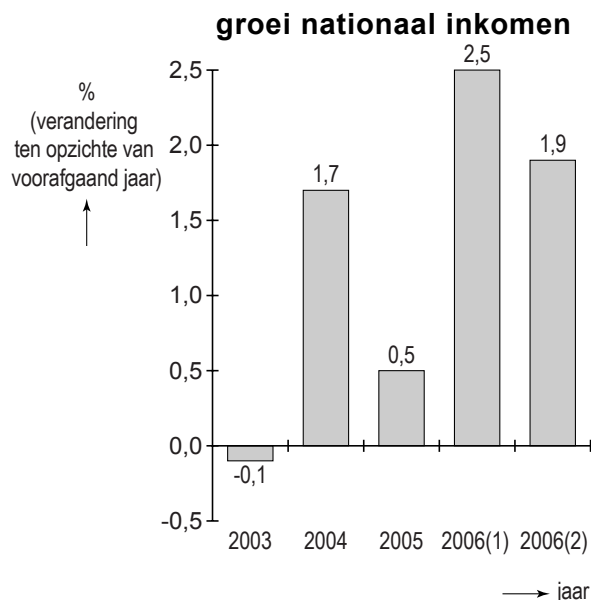
- 2p **12** Geef daarvoor de verklaring.

Opgave 5

Olie maakt voorspelling glibberig

In 2005 bedroeg het nationale inkomen in Nederland 495 miljard euro. In dat jaar deed het Centraal Planbureau (CPB) een voorspelling over de hoogte van het nationale inkomen in 2006. Daarbij gaf het CPB twee varianten (zie grafiek):

- de voorspelling 2006(1), gebaseerd op een olieprijs van \$ 50 per vat;
- de voorspelling 2006(2), gebaseerd op een olieprijs van \$ 65 per vat.

- 2p **13** Bereken hoeveel miljard euro het nationale inkomen in 2006 lager uitkomt als de olieprijs niet \$ 50 maar \$ 65 per vat zou bedragen.

Het CPB voorspelde ook dat in 2006 de werkloosheid bij een olieprijs van \$ 65 per vat hoger zou uitkomen dan bij een olieprijs van \$ 50 per vat. Deze toename van de werkloosheid is zowel van structurele aard als van conjuncturele aard.

Gegeven zijn de onderstaande verschijnselen.

- a De Nederlandse concurrentiepositie verslechtert.
- b De koopkracht van consumenten neemt af.
- c De productiekosten stijgen.
- d De binnenlandse bestedingen stagneren.
- e De inflatie in Nederland neemt toe.
- f De export stagneert.

2p 14 Plaats de letters a tot en met f zodanig in het onderstaande schema dat er twee economisch correcte redeneringen ontstaan. Elke letter mag maar een keer gebruikt worden.

De olieprijs stijgt.	De olieprijs stijgt.
↓ ↓
...	...
↓ ↓
De structuurwerkloosheid stijgt.	De conjunctuurwerkloosheid stijgt.

Opgave 6

Fiscus en woning

De fiscale aftrekbaarheid van de hypotheekrente was een belangrijk onderwerp in de campagne van de politieke partijen voor de parlementsverkiezingen eind 2006. Enkele partijen wilden die aftrekbaarheid uit inkomenspolitieke overwegingen afschaffen of beperken, andere partijen waren daar tegen vanwege de te verwachten gevolgen voor de woningmarkt.

De heer Feron heeft een bruto jaarsalaris van € 70.000. Op zijn huis heeft hij een hypothecaire schuld van € 200.000 waarover jaarlijks 4% rente betaald moet worden. Mevrouw Van Oord heeft een bruto jaarsalaris van € 30.000. Ook zij heeft een hypothecaire schuld van € 200.000 op haar huis waarover jaarlijks 4% rente betaald moet worden. Beiden hebben geen ander inkomen en ook geen andere aftrekposten.

Voor de inkomstenbelasting geldt het onderstaande schijventarief.

schijventarief inkomstenbelasting			
tarief	belastbaar inkomen (€)		totale belasting over de opeenvolgende schijven (€)
	van	tot en met	
32%	0	15.331	4.905
37%	15.332	27.847	9.536
42%	27.848	47.745	17.894
52%	> 47.745	-	-

2p **15** Bereken het belastingvoordeel voor de heer Feron als de hypotheekrente fiscaal aftrekbaar is.

2p **16** Bereken het belastingvoordeel voor mevrouw Van Oord als de hypotheekrente fiscaal aftrekbaar is.

Een partij wilde de aftrekbaarheid beperken en stelde voor om op de hypotheekrente maximaal het tarief van 42% toe te passen. Kennelijk wilde deze partij de ... (1) ... personele inkomensverdeling ... (2) ... maken.

2p **17** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?

bij (1) primaire / secondaire

bij (2) minder scheef / schever

Een andere partij was tegen elke ingreep in de aftrekbaarheid en stelde dat de toch al grote onzekerheid omtrent de ontwikkeling van de prijzen van koopwoningen niet onnodig moest worden vergroot.

Hieronder staan enkele ontwikkelingen die de prijzen van koopwoningen kunnen beïnvloeden:

- 1 afschaffing van de fiscale aftrekbaarheid van de hypotheekrente;
- 2 huurverhogingen op huurwoningen;
- 3 stijging van de rente op hypothecaire leningen;
- 4 beleid van gemeenten om steeds meer grond vrij te geven voor de bouw van koopwoningen;
- 5 stijgende inkomens als gevolg van sterkere economische groei;
- 6 afname van het gemiddelde aantal mensen dat in een woning woont.

2p **18** Welke van deze ontwikkelingen kunnen de prijzen van koopwoningen doen dalen?

Opgave 7

Stop suiker in de tank

Op de Europese suikermarkt is er sprake van overheidsingrijpen. Nieuwe ontwikkelingen kunnen er echter toe leiden dat aan dat ingrijpen een einde zou kunnen komen. Hoe zit dat?

De suikerprijs op de wereldmarkt was in 2003 zo laag dat de Europese Unie (EU) de Europese suikerproducenten wilde beschermen. Daarom ontvingen die gegarandeerd een ...(1)... van € 632 euro per ton suiker. Als Europese producenten hun suiker verkochten aan het buitenland ontvingen ze slechts de wereldmarktprijs. Het verschil tussen de garantieprijs en de wereldmarktprijs werd in de vorm van een ...(2)... door de EU bijgelegd. Suikerproducenten van buiten de EU konden hun suiker niet in de EU verkopen doordat de prijs van hun suiker met een ...(3)... boven de € 632 werd gebracht. Om ervoor te zorgen dat de suikerproductie in de EU niet te groot werd, hanteerde de EU een ...(4)....

- 2p 19 Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen? Kies uitsluitend uit de onderstaande begrippen.
- buffervoorraad
 - exportsubsidie
 - invoerquotum
 - invoertarief
 - maximumprijs
 - minimumprijs
 - productiequotum
 - uitvoertarief

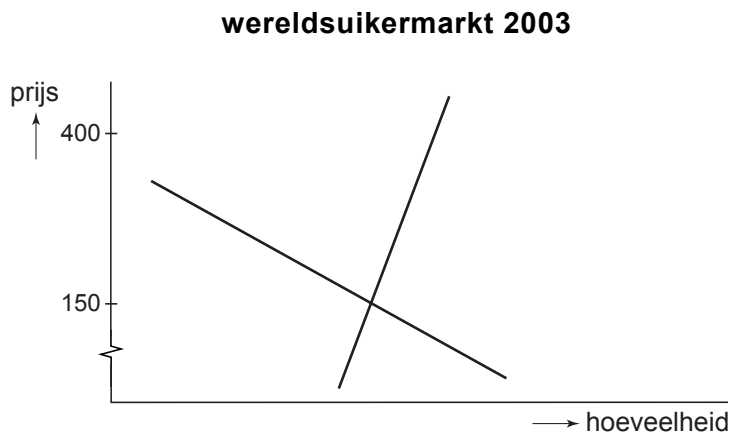
De EU gebruikte voor haar ingrijpen het motief dat zij het inkomen van de Europese suikerproducenten wilde beschermen.

- 2p 20 Noem een ander motief waarmee de EU haar ingrijpen in de suikermarkt zou hebben kunnen verdedigen. Licht het antwoord toe.

uit een krant (januari 2007):

De suikerprijs op de wereldmarkt breekt record na record. Bedroeg de prijs per ton suiker in 2003 nog € 150, in 2006 was dat € 400. Die hogere prijs komt niet doordat er meer gesnoept wordt, maar doordat uit suiker ethanol wordt gemaakt dat kan worden gebruikt als goedkope en schone autobrandstof. Wereldwijd rijden steeds meer auto's op deze brandstof. In Brazilië, een grote suikerproducent, verdwijnt al meer dan de helft van de suikeroogst in de benzinetank. En het einde van deze ontwikkeling is nog lang niet in zicht.

De onderstaande figuur geeft de situatie op de wereldsuikermarkt in 2003 weer.

- 2p **21** Teken op de uitwerkbijlage hoe de situatie op de wereldsuikermarkt in 2006 zou kunnen worden weergegeven.
- 2p **22** Leg uit dat de door de krant geschetste ontwikkeling er toe kan leiden dat de EU gaat stoppen met het ingrijpen op de suikermarkt.

Opgave 8

uit een krant (oktober 2006):

Chili profiteert slim van hoge koperprijs

De afgelopen maanden heeft de koperprijs een recordhoogte bereikt. Op de kopermarkt werd 8.000 dollar per duizend kilogram koper betaald. De hoge prijs is vooral te verklaren uit de toenemende vraag naar koper in snel groeiende economieën zoals die van China en India.

Chili is de grootste koperproducent ter wereld en het bedrijfsleven verdient goed aan de export van koper. Het gaat dan ook goed met de Chileense economie. Het is echter niet alleen maar feest. De scherpe prijsstijging van koper heeft ertoe geleid dat de koers van de nationale munt, de peso, steeg. Eind 2006 was 100 pesos daardoor \$ 0,20 waard geworden terwijl dat eind 2001 nog \$ 0,13 was. Exportbedrijven in Chili zoals Dole, de grootste fruitteler in het land en Concha y Toro, wijnexporteur, hebben nadeel van de gestegen koers van de peso.

- 2p **23** Bereken met hoeveel procent de koers van peso in dollars tussen eind 2001 en eind 2006 is gestegen.

De koersstijging van de peso wordt ...(1)... genoemd en wordt in de geschetste situatie veroorzaakt door een ...(2)... op de lopende rekening van de Chileense betalingsbalans waardoor er op de ...(3)... meer ...(4)... pesos is dan ...(5)... pesos.

- 2p **24** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?
- bij (1) appreciatie / depreciatie
 - bij (2) overschot / tekort
 - bij (3) kopermarkt / valutamarkt
 - bij (4) aanbod van / vraag naar
 - bij (5) aanbod van / vraag naar

- 2p **25** Leg uit dat Dole en Concha y Toro nadeel hebben van de gestegen koers van de peso.

Dankzij de goede economische situatie stroomt er veel belastinggeld in de Chileense staatskas. De Chileense overheid geeft dit geld echter niet allemaal uit, maar stopt een flink deel in een spaarfonds. Dit fonds wordt in vreemde valuta's aangehouden en is bedoeld om in slechtere tijden de economie te kunnen stimuleren.

Om het spaarfonds te vullen, koopt de Chileense overheid ...(1)... in ruil voor ...(2).... Hierdoor wordt er een ...(3)... druk op de koers van de peso uitgeoefend waardoor de Chileense internationale concurrentiepositie ...(4)... wordt.

2p **26** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen.

bij (1) peso's / vreemde valuta's

bij (2) peso's / vreemde valuta's

bij (3) neerwaartse / opwaartse

bij (4) versterkt / verzwakt

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 9

Metten met twee maten

Elk jaar wordt door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) het nationale product gemeten. De bijdrage van de overheid aan het nationale product wordt op een andere manier gemeten dan de bijdrage van bedrijven.

Het door het CBS gemeten nationale product is niet gelijk aan de feitelijke productie in ons land, doordat er naast formele productie ook nog informele productie plaatsvindt.

Bij de informele productie worden twee categorieën onderscheiden.

- 2p **27** Welke twee categorieën zijn dat?

Het CBS heeft van een bedrijfstak de volgende gegevens verzameld.

bedrijfstakgegevens over 2007							
marktwaaarde verkochte goederen		inkopen		toegevoegde waarde		prijsniveau	werkgelegenheid
€ 3.295	+3%	€ 1.415	+2,5%	€ 1.880	+3,4%	+0,5%	-1,8%
bedragen: × 1 miljoen							
procenten: verandering 2007 ten opzichte van 2006							

- 2p **28** Hoeveel miljoen euro was in 2007 de bijdrage van deze bedrijfstak aan het nationale product?
- 2p **29** Hoe blijkt uit de tabel dat in deze bedrijfstak de arbeidsproductiviteit in 2007 hoger is dan in 2006?

Van de overheid is over 2007 het volgende gegeven:

overheidsinvesteringen	€ 22 miljard
materiële overheidsconsumptie	€ 9 miljard
ambtenarensalarissen	€ 28 miljard
overdrachtsuitgaven	€ 24 miljard

De productie van de overheid wordt op een andere manier gemeten dan de productie van bedrijven omdat de overheid ... (1) ... Daarom wordt de waarde van de overheidsproductie in 2007 gesteld op € ... (2) ... miljard.

- 2p **30** Wat moet in plaats van de cijfers worden ingevuld om een economisch correcte tekst te krijgen?
- bij (1) diensten produceert / geen marktprijzen hanteert / niet naar winst streeft / geen inkopen heeft
- bij (2) 9 / 28 / 31 / 37 / 52 / 59 / 60 / 83